

DİL ÖYRƏNMƏNİ AKTUALLAŞDIRAN ZƏRURƏT VƏ BU SAHƏDƏ PEDAQOJİ TƏCRÜBƏNİN ROLU

Aynur İbrahimova,
H. Əliyev adına AAHM-nin müəllimi
Cəmilə Abbasova,
H. Əliyev adına AAHM-nin baş müəllimi
E-mail: c_abbasova@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəls. dok.* G. Bəşirova,
ped.ü.fəls.dok. A. Həsənov

Açar sözlər: *inteqrasiya, ünsiyyət, tərcümə, dilöyrənmə, pedaqoji təcrübə*
Ключевые слова: *интеграция, общение, перевод, изучение языка, опыт преподавания*
Key words: *integration, intercourse, translation, learning language, teaching experience*

Müasir dövrün əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən birinin qloballaşma olduğunu bilirik. Qloballaşma isə inteqrasiya hesabına reallaşır. İnteqrasiya dedikdə iqtisadi, siyasi, elmi və s. sahələrdəki inteqrasiyalar nəzərdə tutulur. İnteqrasiya prosesində ünsiyyət vacib rol oynayır. Dünyada nə qədər xalq varsa bir o qədər də dilin olduğu məlumdur. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, xalqların öz aralarında ünsiyyət qurması üçün vacib şərtlərdən biri dillərin öyrənilməsidir. Dil öyrənmə prosesində əldə olunan nəticələr həm fərdi xüsusiyyətlərdən, həm də pedaqoji metodlardan asılıdır [2].

Bütün xalqların həyatında etnosların, millətlərin inkişafında mədəniyyətlərin qarşılıqlı əlaqələri, onlar arasında dialoq, mədəni dəyərlərin, təcrübənin qarşılıqlı mübadiləsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin hər dövrdə mədəniyyətlərin aktiv qarşılıqlı təsirinə dil məsələləri güclü maneə olmuşdur. Ona görə də mətləhlərin şifahi və yazılı tərcüməsi, xarici dillər üzrə tərcüməçilərin hazırlanması, müxtəlif dillərdə danışan xalqların ünsiyyətinin səmərəliliyinin artırılması hər dövrdə aktuallığını saxlayır. Bu səbəbdən də mədəniyyətlərin formalaşmasında və inkişafında tərcümənin və bunun hesabına da dilöyrənmənin rolu danılmazdır. Mədəni əlaqələrin genişlənməsi ilə əlaqədar olaraq onu deyərək bilirik ki, müxtəlif profillər üzrə bu gün xarici dilləri bilən mütəxəssislərə ehtiyac artır. Bu gün dünya səviyyəsinə çıxmağa layiq, inkişaf etmiş kadrlar dedikdə onları xarici dil bilgisiz təsəvvür etmək çətindir. Buna görə də müasir dövrdə mədəni, iqtisadi, siyasi və ən əsası müstəqil ehtiyaclarımızı əsas tutaraq xarici dillərin tədrisini yüksək səviyyədə mənimsətməyə və mənimsəməyə səy göstərməliyik.[2]

Hər hansı bir xarici dilin tədrisi zamanı dərslərin təşkili, elmi-metodiki, pedaqoji tələblərə cavab verməlidir. Tədris edən şəxs dərslərini elə qurmalıdır ki, o müasir standartlara cavab verməklə yanaşı öyrənmənin psixi fəaliyyətini də nəzərə alsın.[3] Elmi ədəbiyyatlarda ümumilikdə dilöyrənmənin 2 növü göstərilir: [4]

1. Təbii dilöyrənmə. Bu dilöyrənməyə uşaqlıqdan danışmağa öyrəndiyimiz ana dilini misal götürmək olar. Uşaq doğulduğu gündən onu əhatə edən mühitə ünsiyyət vasitəsi kimi xidmət edən dili eşidir, səslər ümmanından fonem qarşılaşmalarını ümumiləşdirərək fərqləndirir, bu dilin sistem və qurum xüsusiyyətlərini tədrisən mənimsəyir.

2. İdarə olunan və ya nəzarət altında dilöyrənmə. Bu üsul özü də iki yerə bölünür: müstəqil və müəllimin planı ilə dilöyrənmə. Burada dilöyrənmə şüurluluq prinsipinə əsaslanır və dərslər, dərslər vəsaiti, lüğət və digər vəsaitlərin olması vacibdir. Ana dilinə söykənən bu dilöyrənmədə qarşılaşdırma xüsusi diqqət verilir. Məhz bu yolla öyrədilən dillə ana dili arasındakı sistem və struktur fərqləri, oxşarlıqları şüurlu şəkildə izləməklə dilöyrənməni sürətləndirmək olar. Dilöyrənmədə ana dilinə xüsusi əhəmiyyət verilməsini alimlər çoxdan qeyd ediblər [1].

Aparılmış tədqiqatlar şagirdlərin və tələbələrin düzgün yazı vərdişlərinə yiyələnməsi zamanı reproduktiv ləngimənin təsirinə məruz qaldıqlarını göstərmişdir. Belə ki, hər hansı bir ortofonik qaydaya aid şagirdlərdə yaranmış vərdiş digər yeni qaydanı keçən zaman ona əngəllik törədir. Eyni

hadisə hər hansı bir dil daxilində qrammatik materialların öyrənilməsi zamanı da baş verir. Şagird hər hansı qrammatik materialı öyrənir, lakin, yeni qayda keçilən zaman onları bir-biri ilə əlaqələndirib praktikada həyata keçirə bilmir. Aparılmış psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, dillərin mənimsənilməsi zamanı təkcə bir dilin daxilində deyil dillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində onların arasında da interferensiya hadisəsi baş verə bilər ki, bunu dillərarası interferensiya adlandırırlar [4]. Dillərarası interferensiya hadisəsi bütün dil aspektlərində özünü göstərməklə fonetik, qrammatik, leksik xarakter daşıyır. Bu zaman çoxdillilik şəraitində təmasda olan dillərin mənimsənilməsində ana dilin dominantlığı nəticəsində səhv tələffüz, uyğun gəlməyən leksik mənaların eyniləşdirilməsi, ana dili normalarına uyğun cümlə qurmağa cəhd etmələr kimi yanlışlıqlar dillərarası interferensiyalar meydana gəlir. Dillərarası interferensiyanın nəzəri cəlb edən formalarından biri fonetik interferensiyaadır. Bu cür interferensiya baş verdikdə, sonrakı dilin tələffüzündə əvvəl mənimsənilmiş dilin təsirdən irəli gələn qanuna uyunsuzluqlar, qüsurlar özünü göstərir, məsələn:

hal-hazırda öyrəndiyimiz ingilis dilində ön və arxa sıra saitlərinin nisbətən fərqli tələffüzü, diləni apikal samitlərin, meeting, camping sözlərindəki [q] sonor samitinin, where, whensday sözlərindəki qoşa dodaq [w] sonor samitinin, thin, birthday sözlərindəki dişarası [θ, ð] səslərinin tələffüzü zamanı həmin səslər Azərbaycan dilində mövcud olmadığından irəli gələn səhvlər,

- ritmik qrupların sonunda əvvəlkinə nisbətən tələffüzün dəyişməsi,
- sözlərin sonunda nisbətən qüvvətli tələffüz edilmə meylləri,
- söz vurğusunun təbiətindən irəli gələn səhvlər,
- uzun və qısa saitlərin tələffüzündəki yanlışlıqlar və s.

Çoxdillilik şəraitində təmasda olan fonetik interferensiya ilə yanaşı qrammatik interferensiyaya da rast gəlinir. Burada da mahiyyət eynidir. köhnə vərdişlərin təzə keçilən materiala mane olması. Qrammatik interferensiya özünü o zaman daha qabarıq göstərir ki, öyrənilən dildə ifadə edilməli olan qrammatik mənə ana dilində olmasın və yaxud başqa şəkildə ifadə edilmiş olsun, məsələn:

- isimlərin artikllə işlədilməsi,
- ingilis dilində qaydasız fellərin mövcudluğu,
- köməkçi fellərin mövcudluğu,
- fəlin təsri olunmayan formalarının yaratdığı konstruksiyalar, cümlədə söz sırasının pozulması

və s.

Dillərin qarşılıqlı təsirdə qabarıq şəkildə leksik interferensiyalar da özünü göstərir. Faktlardan aydın olur ki, dilin leksik səviyyəsində özünü göstərən dillər- arası interferensiya ikinci dili öyrənən adamın şüurunda iki dilin uyğun gəlməyən leksik mənalarını eyniləşdirmək nəticəsində baş verir [4]. Ona görə də artıq belə bir fakt mübahisə doğurmur ki, ikinci dilin öyrənilməsi zamanı ana dilinin leksik-semantik, qrammatik sistemi ciddi şəkildə nəzərə alınmalıdır. Leksik interferensiyalarla əlaqədar olaraq psixoloji aspektdə aparılan işlərdən N.N. İmedadzenin apardığı tədqiqatlar daha diqqətə layiqdir. O, belə interferensiyalar zamanı, başlıca olaraq "mənanın eyniləşdirilməsinin" leksik interferensiya üçün əsas olduğunu aydınlaşdırır.

Apardığım araşdırmaların nəticəsi olaraq xarici dilləri öyrənmə tezliyini daha da sürətləndirmək və ortaya çıxan bəzi psixoloji məqamları aradan qaldırmaq üçün aşağıdakı fikirləri təqdim etmək istədim:

Öyrəndiyimiz xarici dildən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadənin praktik tələbatlarının gündəlik ehtiyaca çevrilməsi

Xarici dillərin tədrisində təlimin əsas predmeti olan kommunikasiyanın emosional effektiv aspektlərinin öyrənilməsi və praktikaya tətbiq edilməsi

Şagird və tələbələrin fərdi biliklərinin artırılması yönündə düzgün istiqamətləndirilmə və individual işləmə bacarığı

Dil öyrənməni aktuallaşdırən zərurət və bu sahədə pedaqoji təcrübənin rolu

Xarici dillərin tədrisi zamanı əldə edilən bilik və bacarıqların hafizədə saxlanılması və onların sistemli şəkildə qavranılması

Xarici dili tədris edən müəllimlərin auditoriyalarda tələbələrə düzgün qiymətləndirməsi, xüsusilə də individual olaraq dərk etmə və qavranmanı nəzərdə tutmaqla onlara fərdi yanaşmaları və pedaqoji baxımdan rəğbətəndirməyə meyl etmələri məqsədə uyğundur.

Xarici dillərin öyrənilməsi, xarici dildə danışmaq və yazmaq üçün minimum vərdişlərin yaranması və möhkəmlənməsi heç də ancaq sinifdə müəllimin rəhbərliyi altında aparılan məşğələlər vasitəsilə bitən bir proses deyildir. Xarici dilləri öyrənmək kimi çətin bir işin öhdəsindən o zaman müvəffəqiyyətlə gəlmək olar ki, şagirdlər və tələbələr bu prosesi ardıcıl, sistemli olaraq davam etdirsinlər. imkan daxilində bir gün də fasiləyə yol verməsinlər. Çünki, hər cür fasilə əvvəl qazanılmış bilik və bacarıqların itirilməsinə, hər şeyi yenidən başlamaq ehtiyacının meydana gəlməsinə səbəb olur.

Əcnəbi dillərdə danışan azərbaycanlılar bizim xaricdə iqtisadi rəqabət qabiliyyətimizi gücləndirir, siyasi və mədəni maraqlarımızı daha yaxşı təmsil edə bilərlər. Bunun cəmiyyət üçün də əhəmiyyəti böyükdür. Vacib olan odur ki, xarici dil dogma dilimizin hesabına yox, ona əlavə olaraq tədris olunmalı və öyrənilməlidir.

Problemin aktuallığı. Qloballaşma şəraitində xalqların öz aralarında ünsiyyət qurması üçün vacib şərtlərdən biri dillərin öyrənilməsidir.

Problemin elmi yeniliyi. Tədris edən şəxs dərsi elə qurmalıdır ki, o müasir standartlara cavab verməklə yanaşı öyrənən şəxsin psixi fəaliyyətini də nəzərə alsın.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Xarici dili öyrənən şagird və tələbələr gələcək karyera imkanlarını artırmış olurlar. Onlar yaradıcı olur və kompleks problemləri daha yaxşı həll edirlər və bizim xaricdə iqtisadi rəqabət qabiliyyətimizi gücləndirirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. A. Həsənov, Ə. Ağayev. Pedaqogika. Bakı: Nasir, 2007.
2. F. Veysəlli. Müstəqillik və xarici dil: nəzəriyyə və problemlər. 20 may 1995-ci ildə Xəzər universitetində keçirilən konfransdakı məruzənin qısa xülasəsi.
3. Psixologiya: Ali məktəbin bakalavr pilləsi üçün dərslik / prof. S.İ. Seyidov və prof. M.Ə. Həmzəyev in elmi redaktorluğu ilə. Bakı: Nurlan, 2007.
4. Выготский Л.С. Соб. соч. I, II. Мышление и речь. М., 1982.

A. İbrahimova, Дж. Аббасова

НЕОБХОДИМОСТЬ АКТУАЛЬНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКА И РОЛЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ В ЭТОЙ ОБЛАСТИ РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены вопросы, связанные с актуальностью изучения языков, как средства общения между народами в условиях глобализации. А также подчеркнута роль опыта в преподавании языков и достижения в этой области.

A. İbrahimova, J. Abbasova

NEED NEWS IN LANGUAGE TEACHING AND ROLE PRACTICE IN THIS AREA SUMMARY

This article deals with the different methods of learning language and also the using of the intercourse between nation. The article refers to get the special success in teaching process gaining pedagogical experience.

Redaksiyaya daxil olub: 10.06.2016